

Korupcijos klasifikacija ekonominių santykių kontekste

Vytautas Gavelis

Vilniaus universitetas

Saulėtekio g. 9, LT-10222 Vilnius, Lietuva

El. paštas vytautasgavelis@rygveda.lt

Anotacija

Šiame straipsnyje analizuojamos korupcinių veikų klasifikavimo problemos ekonominių santykių kontekste. Pagrindžiamas klasifikavimo pagal rūšis tikslas, atskleidžiamas skirtumas tarp rūšies ir formos. Pabrėžiama, kad paklausos ir pasiūlos procesų reikšmė korupcijai daro juos svarbiausiu rūšiniu korupcinių santykių klasifikacijos kriterijumi. Analizuojama paklausos ir pasiūlos sąlygota korupcija. Remiantis kiekybiniu kriterijumi, paklausos sąlygoti korupciniai sandoriai skirstomi į smulkius ir stambius. Smulkieji dar skirstomi į prisitaikomuosius ir atsiperkamuosius. Pasiūlos sąlygoti korupciniai sandoriai skiriami į smulkius ir stambius, o pastarieji – į administracinius ir politinius. Pagal korupcinių santykių aprėptį organizacijoje tiriama mažos aprėpties ir sisteminė korupcija. Atsižvelgiant į organizacijos grandžių pavaldumą, aptariama horizontalioji ir vertikalioji korupcija.

Pagrindiniai žodžiai: korupcija, paklausos sąlygota korupcija, pasiūlos sąlygota korupcija.

Įvadas

Korupcinius santykius determinuoja daugybė aplinkybių, veiksmų, procesų, kuriuos pastebėti ir įvertinti realiame gyvenime yra sunku. Šie santykiai pasižymi vidine įvairove, dinamiškumu (vienos korupcijos formos nunyksta, kitos atsiranda), konfidencialumu, aprėptimi, nes vienu metu apimdami teisinius, ekonominius, etinius ir kt. visuomeninius santykius, jie daro įtaką daugybei skirtingų socialinių ir ekonominių procesų. Todėl praktikoje, parenkant efektyvias korupcijos prevencijos priemones, išskyla objektyvi būtinybė klasifikuoti korupcines veikas pagal jiems būdingus kriterijus, leidžiančius atskleisti korupcinių santykių turinį tam tikroje šalies ūkinio ar politinio gyvenimo sferoje. Klasifikacija turi parodyti dėsningus korupcinių veikų priežastinius ryšius, kuriems susiformuoti būtinos tam tikros sąlygos, nors jos pačios savaime korupcinių veikų sukelti negali.

Mokslinėje literatūroje korupcinės veikos klasifikuojamos pagal rūšis dažnai apibendrintų visuomeninių santykių kontekste, neskaidant pastarųjų į teisinius, ekonominius, etinius. Vertinant praktiniu požiūriu, tokio klasifikavimo reikšmė nedidelė, nes specifinei korupcijos rūšiai taikomos prevencinės

priemonės efektyvios tik konkrečiame socialiniame ar ekonominiame procese. Todėl moksliniai korupcinių santykių tyrinėjimai (tarp jų – ir korupcinių veikų klasifikavimas) turėtų būti labiau specializuoti, susieti su konkrečios mokslo disciplinos vaidmeniu analizuojant realius socialinius ir ekonominius procesus.

Tyrimo objektas – korupcija ekonominių santykių kontekste.

Tyrimo tikslas – atskleisti korupcinių veikų klasifikavimo ypatumus ekonominių santykių kontekste.

Tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti ekonominiu aspektu rūšinius korupcinių veikų klasifikavimo kriterijus.
2. Išanalizuoti paklausos ir pasiūlos procesų sąlygotas korupcines veikas.

Tyrimo metodika. Korupcijos klasifikacijos teoriniai aspektai analizuojami remiantis ekonominės elgsenos teorijos principais. Taikant sisteminį, lyginamąjį, loginį, istorinį tyrimo metodus, apžvelgti Lietuvos ir užsienio autorių atlikti tyrimai, įvertinti ekonominės teorijos ir praktiniu aspektu. Straipsnio išvadų teorinis pagrindimas remiasi loginio samprotavimo būdais – indukcija ir dedukcija. Tyrimas grindžiamas racionalistiniu ir empiriniu požiūriu į analizuojamą problemą, akcentuojama praktinė teorinių išvadų reikšmė.

Korupcinių veikų klasifikavimo ypatumai

Teisinių, ekonominių, etinių, visuomeninių santykių kontekste pasireiškianti korupcinė veika yra nevienareikšmė. Ji skiriasi vertinimo kriterijais, veiksniais, efektais, atsinaujinimo galimybėmis. Tai, kas teisinių, etinių santykių sferoje gali būti vertinama kaip korupcija – ekonominiu aspektu gali būti laikoma prastu ūkininkavimu ar valdymu, šešėline veikla, bet ne korupcija. Pavyzdžiui, valstybės pareigūno ar tarnautojo piktnaudžiavimas tarnyba, padaręs žalą valstybės interesams ar kitiems asmenims, teisės požiūriu gali būti korupcinė veika. Tačiau ekonominių santykių kontekste piktnaudžiavimas tarnyba netrauktinas kaip korupcija, jei nebuvo korupcinio sando-

rio – bent dviejų tokio sandorio subjektų. Gali būti ir priešinga situacija, kai korupcinis sandoris yra teisėtas, todėl jo klasifikavimas galimas tik etinių, sociologinių, bet ne teisinių ar ekonominių santykių požiūriu. Pavyzdžiui, iki 1977 m. JAV įstatymai nedraudė šalies korporacijoms, vykdančioms tarptautines ekonomines operacijas, papirkinėti užsienio valstybės pareigūnus ir tarnautojus. Visa tai rodo, kad unifikuoti, visai visuomeninių santykių sistemai tinkančių vieningų kriterijų, leidžiančių korupcines veikas klasifikuoti pagal rūšis, nėra. Pagrindinis klasifikacijos tikslas – apibrėžti korupcijos prevencijos sferas, pasiekiamas tik įvertinus korupcinių veikų specifiką konkrečių visuomeninių santykių sistemoje.

Korupcijos klasifikavimui literatūroje skiriama gana nedaug dėmesio. Pasigendama kriterijų aiškumo, pagrindimo, loginės sekos, teisių, ekonominių, etinių aspektų atskyrimo. Ypač tai išryškėja, kai bandoma korupcines veikas grupuoti pagal rūšis (tipus). Pavyzdžiui, Mungiu-Pippidi (2006) korupcijos tipus skirsto pagal politinį režimą, įtakos valstybėje ir ekonomikoje pasiskirstymą, viešųjų gėrybių pasiskirstymą, socialinį korupcijos priimtinumą. Miller (2005), pabrėždamas, kad ekonominė korupcija nėra vienintelė jos forma, skiria politinę, teisinę, akademinę, policijos ir daug kitų rūšių, kurių, pasak autoriaus, yra tiek, kiek yra paperkamų institucijų. Korupcijos klasifikavimo kriterijų įvairumą raiškiai atskleidžia Satarov (*Антикоррупционная политика*, 2004), aptardamas Alatas (1986) klasifikaciją pagal korupcijos paplitimo lygį visuomenėje, Heidenheimerio (2002) korupcijos tipologiją atsižvelgiant į visuomenės kultūrinę tradicijas. Daug dėmesio Satarov skiria korupcijos klasifikacijai pagal paperkančiųjų ir paperkamųjų tipus. Bulgarų tyrinėtoja Čavdarova (2009) skiria tris korupcijos rūšis: 1) atsitiktinė; 2) institucinė; 3) sisteminė. Kazachų mokslininkas Alauchanov (2008) nurodo septynias: pagal korupcijos subjektų statusą (korupcija valdžios organuose ir privačiame sektoriuje), pagal korupcijos lygį (mažoji, stambioji, vertikali), pagal korupcijos pavojingumo lygį (korupcija–nusikaltimas, korupcija–nusižengimas).

Vaitiekus (2002) atlikta Lietuvos teisės aktų analizė rodo, kad pagal veikimo sritį mūsų šalyje skiriamos šios korupcijos rūšys: administracinė (susijusi su valstybės tarnyba); politinė; korupcija privačiame sektoriuje; korupcija, susijusi su tarptautiniais ūkiniais santykiais. Pagal korupcijos subjektų tikslus, veikimo pobūdį ir tokių veiksmų adresatą Vaitiekus analizuoja biurokratinę, reguliarinę, prevencinę ir pasekmių likvidavimo korupciją.

Korupcinių veikų klasifikavimas ekonominių santykių kontekste turi remtis ekonomine korupcinės veikos samprata. Tik ją atitinkančios veikos gali būti klasifikuojamos ekonominiu požiūriu. Ekonominių santykių kontekste korupcinė veika – tai viešajame ar

privačiame sektoriuje dirbančių asmenų piktnaudžiavimas tarnybinėmis pareigomis realizuojant neteisėtą ekonominį sandorį, kurio eigoje žadamas, siūlomas, duodamas, primamas bet koks neteisėtas atlygis už tam tikrų pareigybinių funkcijų netinkamą (nesąžiningą) vykdymą, siekiant abipusės sandorio dalyvių tiesioginės ar netiesioginės naudos. Korupcinės veikos sąvoka išreiškia specifinį ekonominiais interesais grįstą sandorį, kurio realizavimo sąlygos atspindi egzistuojančių visuomenėje ekonominių santykių brandumo lygį, ypatumus. Sandorio specifika pasireiškia tuo, kad jo metu atsiskleidžia ne tik ekonominių, bet ir teisių, dorovinių, etinių santykių neigiami aspektai. Todėl sąvoka *korupcija* yra sintetinis socialinio reiškinio apibendrinimas.

Korupcijos klasifikavimas pagal rūšis ir formas atspindi skirtingus klasifikavimo tikslus. Rūšis – svarbiausias mokslinės klasifikacijos struktūrinis vienetas, leidžiantis korupcines veikas apibrėžti pagal joms būdingą konkretų klasifikavimo kriterijų, atskleidžiantis konkrečioms korupcinėms veikoms būdingus požymius, jų loginį ryšį su klasifikavimo kriterijumi. Rūšies analizė leidžia parinkti tikslesnes prevencines antikorpucines priemones, įvertinančias skirtingų ekonominių procesų, sferų ir aplinkybių įtaką ūkio subjektų (vartotojo, gamintojo) ekonominei elgsenai, jų apsisprendimui nagrinėti problemas korupciniu ar nekorupciniu būdu. Korupcijos forma – tai konkrečios korupcinės veikos įgyvendinimo būdas, be kurio korupciniai santykiai nerealizuojami, pvz., kyšis. Forma suteikia korupciniams santykiams apibrėžtumą – išreiškia šių santykių tikslą, tampa varomąja jų jėga. Forma ir korupcinių santykių turinys sudaro vienovę – turinys nerealizuojamas be formos, tačiau ir forma neatsiranda be turinio. Korupcijos rūšis – mokslinės analizės teorinė kategorija. Korupcijos forma – korupcinių santykių praktinė išraiška, konkretaus korupcinio sandorio elementas. Formos pasikeitimas gali iš esmės keisti korupcinių santykių turinį. Pakitus turiniui, jam realizuoti gali prireikti naujos formos. Tačiau korupcijos rūšis analizuotina tik tam tikrų specifinių visuomeninių santykių kontekste (teisių, ekonominių, etinių), o formos analizė (pvz., kyšininkavimas) konkrečia visuomeninių santykių sfera neribojama. Vis dėlto praktika reikalauja korupcijos formas pirmiausia vertinti teisiškai, numatant korupcijos subjektų teisinę atsakomybę.

Korupcijos klasifikavimas ekonominiu požiūriu

Klasifikuojant korupcines veikas pagal tai, kur jos įvykdytos – šalies viduje ar tarptautinėje arenoje – skiriamos dvi korupcijos rūšys: vidinė ir tarptautinė (Gavelis, 2008). Tiek viena, tiek kita – realus šiuolaikinės ekonomikos veiksnys, iškreipiantis ūkinį šalies

mechanizmą, sukeliantis svarbiausių ekonominių procesų – paklausos ir pasiūlos – deformaciją. Paklausos ir pasiūlos procesų reikšmė korupcijos raidai daro juos svarbiausiu rūšiniu korupcinių santykių klasifikacijos kriterijumi. Atsižvelgiant į tai tikslinga skirti paklausos ir pasiūlos procesų sąlygotą korupciją. Toks klasifikavimas grindžiamas realia praktika – korupciniais sandoriais siekiama pagerinti ūkio subjektų paklausos ar pasiūlos sąlygas. Rose-Ackerman (2001) tai apibūdina kaip mokėjimus, išlyginančius paklausą ir pasiūlą. Paklausos sąlygota korupcija atsiranda, kai šalyje sukuriama per mažai plačiai visuomenei reikalingų viešųjų paslaugų (medicinos, vaikų darželių ir pan.), kai valstybė reguliuoja deficitinių paslaugų ar prekių rinką (licencijų, prekybos kvotų, leidimų ir kt.). Pavyzdžiui, šiuo metu ribotos valstybės finansinės galimybės didinti medicinos paslaugų įkainius ir atitinkamai medikų atlyginimus skatina medikų emigraciją. Todėl kai kurios viešosios medicinos paslaugos tapo deficitinėmis, nes šias paslaugas teikiančių specialistų skaičius ribotas. Valstybiniais įkainiais pagrįsta šių paslaugų pusiausvyra ekonomikoje tapo teorine, nes praktikoje jai didelės įtakos daro medikų ir pacientų korupciniai sandoriai. Korupcinis atsilyginimas medikams, realiai didinantis jų paslaugos kainą, skatina plėsti teikiamų paslaugų apimtį, gerinti jų kokybę.

Paklausos sąlygota korupcija gali liesti visus ūkio subjektus – vartotojus ir gamintojus (firmas). Ten, kur paslaugos teikimas ribojamas kiekiu, laiku, kokybiniais parametrais, beveik visada pasireiškia paklausos sąlygota korupcija. Pavyzdžiui, Lietuvoje specializuotų firmų atlikti geodeziniai žemės matavimai žemės savininkams savivaldybėse gali būti patvirtinti ir per mėnesį, ir per pusmetį. Laikas, per kurį gali būti gaunami įvairūs leidimai (statybai, gamybai, eksportui, importui), apskritai neprognozuojamas, nes už tai atsakingi asmenys dažnai suinteresuoti draudimų sistemos išlaikymu, draudžiamųjų rodiklių ir grandžių didinimu. Netgi formaliam trijų eilučių atsakymui į gyventojų paklausimą įstatymas valstybinėms institucijoms numato vieno mėnesio laikotarpį. Paklausos sąlygotą korupciją lengviausia prognozuoti griežtai ribotos (absoliučiai neelastingos) pasiūlos atvejais. Fiksuotas eksporto, importo, taksi, taršos ir kitų licencijų kiekis, ribotas valstybės nuomojamų ežerų, pastatų skaičius sukelia dideles paskatas paklausą tenkinti naudojantis korupcija. Visais šiais atvejais korupciniai sandoriai kiekybinių ar kokybinių efektų neduoda – nepadidina nei valstybės teikiamų licencijų skaičiaus, nepagerina nuomojamo turto kokybės. Pavyzdžiui, esant absoliučiai neelastingai nuomojamų ežerų pasiūlai, oficialia nuomos kaina lems ne tik paklausos sąlygos, bet ir korupcinių santykių išgalėjimo laipsnis už ežerų nuomą atsakingoje institucijoje. Reali ežerų nuomos praktika Lietuvoje rodo, kad dalis ežerų tapo išrinktųjų privile-

gija. Esant pradinei ežerų nuomos kainai – iki 2 Lt už hektarą, nemažai jų atiteko buvusiams ar esamiems aukštiesiems valstybės pareigūnams ir tarnautojams (Kapočiūtė, 2008). Pigiai išsinuomavę ežerus privilegijuotieji įvairių draudimų forma iš karto pamiršta Lietuvos Respublikos įstatymuose numatytas kitų visuomenės narių teises į tuos pačius vandens telkinius.

Paklausos sąlygotos korupcijos subjektais gali būti tiek vartotojai, tiek gamintojai (firmos), o pasiūlos sąlygotos korupcijos subjektais yra tik gamintojai (firmos) ir jiems korupcines paslaugas teikiantys valstybės pareigūnai bei tarnautojai. Šiai korupcijos rūšiai priskiriamais korupciniais sandoriais firmos siekia sumažinti produkcijos vieneto gamybos sąnaudas, padidinti savo konkurencingumą vidaus ar užsienio rinkose. Tai įmanoma padaryti įstatymų leidėjams išleidus konkrečioms firmoms palankius įstatymus, vyriausybei ar savivaldybėms priėmus konkrečiai verslo grupei naudingas teisės normas. Pasaulio banko duomenimis, Vidurio ir Rytų Europos šalyse firmos net 17 proc. savo pelno išleidžia valstybės pareigūnų ir tarnautojų papirkinėjimui. Bendroje įmonių išlaidose kyšio lyginamasis svoris Lietuvoje siekia 4,2 proc., Estijoje – 2,8 proc., Ukrainoje – 6,5 proc., Gruzijoje – 10 proc. (Vaitiekus). 2009 m. pavasarį Anglijoje kilęs korupcijos skandalas, kai kuriems Lordų rūmų nariams bandant už pinigus inicijuoti verslui palankias įstatymų pataisas, rodo, kad pasiūlos sąlygota korupcija yra realus verslo įrankis ne tik silpniau išsivysčiusiose šalyse, bet ir ekonomiškai stipriose valstybėse. Pasiūlos sąlygota korupcija, padedanti sumažinti gamybos sąnaudas, yra nekaininis pasiūlos veiksnys, leidžiantis pasiūlyti rinkai didesnę prekės kiekį žemesne kaina ir išstumti konkurentus iš rinkos.

Paklausos ir pasiūlos sąlygota korupcija iškreipia visą rinkos mechanizmą, nes rinkos funkcionavimą turinčios užtikrinti konkurencijos funkcijos – reguliuojamoji, alokacinė, inovacinė, adaptacinė, paskirstomoji, kontolijuojamoji – korupcijos sąlygomis arba pasireiškia nepilna jėga arba iš viso praranda savo prasmę.

Paklausos ir pasiūlos procesų sąlygotos korupcinės veikos į smulkesnes klasifikacines grupes skirstytinos pagal korupcinio sandorio absoliučią vertę – ji didelė ar maža. Kiekybiniu kriterijumi, skiriančių šias vertes, gali būti Lietuvos Respublikos Vyriausybės apibrėžiama pinigų suma, būtina minimaliam gyvenimo lygiui užtikrinti. Lietuvoje ši suma šiuo metu siekia 130 Lt. Tyrinėjimo tikslais gali būti pasirenkama ir kita suma, tačiau bet koks jos absoliutizavimas ekonominės teorijos požiūriu yra mažai reikšmingas ir negali būti kelrodžiu teisininkams skiriant korupcijos subjektų baudžiamąją atsakomybę nuo nebaudžiamosios. Ekonomistai domina ne absoliutus kriterijaus dydis, o pagal šį kriterijų sugrupuotų korupcinių veikų plėtra, veiksniai, pasekmės.

Remiantis korupcinio sandorio vertės kriterijumi, tiek paklausos, tiek pasiūlos sąlygota korupcija skirstoma į smulkią ir stambiają. Paklausos sąlygoti smulkieji korupciniai sandoriai atsižvelgiant į tai, kokiais motyvais juos sudarydami vadovaujasi sandorio subjektai, gali būti skirstomi į prisitaikomuosius ir atsiperkamuosius. Pirmieji pasireiškia sferose, kuriose individui ar firmai reikia prisitaikyti prie aplinkybių norint gauti palyginti nebrangią paslaugą (mediko, mokytojo, savivaldybės darbuotojo ir kt.). Atsiperkamaisiais korupciniais sandoriais individas (firma) siekia atsisakyti įstatymo reglamentuotos, bet jėga priimamos paslaugos, kuri savo pasekmėmis jam yra ne-naudinga (pvz., policininko, priešgaisrinės tarnybos, mokesčių inspekcijos skirtos baudos). Tokiu būdu teisėtos (pirmuoju atveju) ar neteisėtos (antruoju atveju) naudos siekimas skatina paperkantįjį sudaryti korupcinį sandorį su paperkamuoju.

Pagrindinis skirtumas, skiriantis paklausos sąlygotą stambiają korupciją nuo smulkiosios, tas, kad stambiais korupciniais sandoriais paprastai siekiama įteisinti specifinį, tik konkrečiam paperkančiajam aktualų sandorio objektą. Sandorio dydis ir individualizavimas didina jo atskleidimo riziką. Todėl šie sandoriai nėra nei masiniai, nei pigūs. Jie yra vienetiniai ir savo turiniu, ir savo verte.

Pasiūlos sąlygoti korupciniai sandoriai pagal savo vertę taip pat skirstytini į smulkius ir stambius. Pirmieji – tai smulkių firmų mokėjimai valstybės institucijų pareigūnams ir tarnautojams už nežymų verslo sąlygų pagerinimą: naudingos nuomos sutarties sudarymą ar pratęsimą, taksi maršruto pailginimą, laiko, skirto prekių patikrai, sutrumpinimą ir pan. Stambiais pasiūlos sąlygotais korupciniais sandoriais siekiama iš esmės pakeisti verslo sąlygas, gauti žymų gamybos masto efektą, prieiti prie deficitinių išteklių, atsikratyti konkurentų. Priklausomai nuo to, kas paperkamas, šią korupciją galima skirstyti į administracinę ir politinę. Pirmoji pasireiškia tada, kai sandorį su paperkančiuoju sudarantis pareigūnas ar tarnautojas remiasi tik savo atstovaujamos institucijos administraciniais, materialiniais ir finansiniais ištekliais. Šiuo atveju aukščiau pagal pavaldumą esančių organizacijų ar įstatymų leidėjo įsikišimo nereikia. Tai sandoriai, įgyvendinami organizuojant viešuosius pirkimus, parduodant (nuomojant) valstybės turtą, teikiant lengvatas ar informaciją padedančias padidinti verslo konkurencingumą ir pan. Skirtingai nuo administracinės, politinė pasiūlos sąlygota korupcija pasireiškia politinių sluoksnių dalyvavimu korupciniuose sandoriuose. Šios korupcijos rūšies sandoriai gali būti visiškai įgyvendinti tik gavus politinį pritarimą (pvz., Vyriausybės ar parlamento) ar priėmus specialius teisės normų pakeitimus. Ši korupcijos rūšis pasireiškia valstybės turto privatizavimo atvejais, priimant įvairias verslo

santykius reguliuojančias teisės normas. Pavyzdžiui, verslo formų plėtros kontekste neaišku, kodėl asmenys, plėtojantys pramonės gaminių verslą Lietuvoje, gali turėti kelias uždaras akcines bendroves, o ūkininkai, užsiimantys žemdirbyste, gali turėti tik vieną ūkį visoje šalyje.

Pasiūlos sąlygota stambioji korupcija, apimanti aukšto rango valstybės pareigūnus bei tarnautojus, Ross-Ackerman teigimu, iškreipia visą valstybės valdymo mechanizmą, viešojo sektoriaus kriterijus, kuria neefektyviai, asmeniniais interesais grįstą, šališką valstybinę politiką. Čičinskas (2009) nuomone, apie daugelio politinių sprendimų viešumą, skaidrumą ir jų autorių kontroliavimą bei jų atsiskaitymą visuomenei galima kalbėti tik kaip apie idealą, nesamą dalyką.

Tiek paklausos, tiek pasiūlos sąlygota korupcija pagal korupcinių santykių aprėptį bei paplitimą tam tikroje organizacijoje skiriama į mažos aprėpties ir sisteminę. Analizuojant pastarąją literatūroje dažnai skiriama epizodinė korupcija, kuri apibūdinama kaip atsitiktinis, pavienis elgesys, kai organizacijoje vyrauja aukšti veiklos standartai (Palidauskaitė, 2005). Vis dėlto manytina, kad epizodinės korupcijos kriterijus reikėtų patikslinti. Korupcija – ne vienkartinė veika, tai socialinis reiškinys, atspindintis tam tikros organizacijos vardu nuolat sudaromus neteisėtus, asmeninių tikslų siekiančius sandorius. Jei paperkančiajam aktualių problemų sprendimas korupciniu keliu priklauso tik nuo vieno ar kelių slaptai korupcinius sandorius sudarančių asmenų, tai tokią korupciją galima vadinti mažos aprėpties. Jei tam tikros problemos sprendimas korupciniais sandoriais yra visos organizacijos būdingas bruožas, o į korupcinio sprendimo priėmimą įtraukiamos kelios organizacijos grandys (pvz., kelių departamentų, skyrių darbuotojai), tai tokia korupcija vadintina sisteminė. Pagal šių grandžių pavaldumą galima skirti horizontaliąją ir vertikaliosią korupciją. Horizontalioji pasireiškia tada, kai paperkančiajam svarbus klausimas (leidimas, licencija, nutarimas) korupciniu būdu sprendžiamas keliuose vienas kitam nepavaldžiuose organizacijos skyriuose. Kiekvienas jų, teikdamas savo išvadą (leisti ar neleisti), iš anksto žino, kad yra korupcinės grandinės narys, ir jo išvados šios grandinės pažeisti negali. Vertikalioji korupcija pasireiškia tada, kai analogiška grandinė sujungia tarpusavyje skirtingose hierarchijos lygmenyse esančius asmenis. Vienais atvejais korupcinių sandorių gijos gali kilti vertikalios aukštyn, kitais atvejais – vertikaliai žemyn. Tačiau praktika rodo, kad horizontalioji korupcija galutinėje grandyje dažnai pereina į vertikaliosią, o vertikalioji praktiškai neišvengiamai be horizontalių grandžių pagalbos.

Išvados

1. Korupcijos klasifikavimas pagal rūšis ir formas atspindi skirtingus klasifikavimo tikslus. Rū-

šis – svarbiausias struktūrinis vienetas, leidžiantis korupcines veikas apibrėžti pagal joms būdingą konkretų klasifikavimo kriterijų, atskleidžiantis konkrečioms korupcinėms veikoms būdingus požymius, jų loginį ryšį su klasifikavimo kriterijumi. Korupcijos forma – tai konkrečios korupcinės veikos įgyvendinimo būdas, be kurio korupciniai santykiai nerealizuojami. Forma suteikia korupciniam santykiams apibrėžtumą – išreiškia šių santykių tikslą, tampa varomąja jų jėga.

- Atsižvelgiant į tai, kokią įtaką paklausos ir pasiūlos procesai ekonomikoje daro korupcinių santykių atsiradimui, skiriama paklausos ir pasiūlos sąlygota korupcija. Paklausos sąlygota korupcija atsiranda, kai šalyje sukuriama per mažai viešųjų paslaugų (medicinos, vaikų darželių), kai valstybė reguliuoja deficitinių paslaugų ar prekių rinką (licencijų, prekybos kvotų, leidimų). Pasiūlos sąlygotos korupcijos subjektais yra tik gamintojai (firmos) ir jiems korupcines paslaugas teikiantys valstybės pareigūnai ir tarnautojai. Šiai korupcijos rūšiai priskiriamais korupciniais sandoriais firmos siekia sumažinti produkcijos vieneto gamybos sąnaudas, padidinti savo konkurencingumą vidaus ar užsienio rinkose. Tai įmanoma padaryti įstatymų leidėjams patvirtinus konkrečioms firmoms palankius įstatymus, Vyriausybei ar savivaldybėms priėmus atskirai verslo grupei naudingas teisės normas.
- Remiantis korupcinio sandorio vertės kriterijumi, paklausos ir pasiūlos sąlygota korupcija skirstoma į smulkiają ir stambiają. Paklausos sąlygoti smulkieji korupciniai sandoriai, atsižvelgiant į tai, kokiais motyvais juos sudarydami vadovaujasi sandorio subjektai, skirstomi į prisitaikomuosius ir atsiperkamuosius. Pirmieji pasireiškia sferose, kuriose individui ar firmai reikia prisitaikyti prie aplinkybių norint gauti palyginti nebrangią paslaugą (mediko, mokytojo, savivaldybės darbuotojo ir kt.). Antroji – atsiperkamoji korupcija – pasireiškia tada, kai individas (firma) siekia atsakyti įstatymo reglamentuotos, bet jėga primetamos paslaugos, kuri savo pasekmėmis jam yra nenaudinga (pvz., policininko, priešgaisrinės tarnybos, mokesčių inspekcijos skirtos baudos).
- Pasiūlos sąlygota stambioji korupcija skirstoma į administracinę ir politinę. Pirmoji pasireiškia tada, kai sandorį su paperkančiuoju sudarantis pareigūnas ar tarnautojas remiasi tik savo atstovaujamos institucijos administraciniais, materialiniais ir finansiniais ištekliais. Šiuo atveju aukščiau pagal pavaldumą esančių organizacijų ar įstatymų leidėjo įsikišimo nereikia. Politinė pasiūlos sąlygota korupcija pasireiškia politinių sluoksnių dalyvavimu korupciniuose sandoriuose. Šios korupcijos rūšies

sandoriai gali būti visiškai įgyvendinti tik gavus politinį pritarimą ar priėmus specialius teisės normų pakeitimus

- Pagal korupcinių santykių aprėptį ir paplitimą organizacijoje skiriama mažos aprėpties ir sisteminė korupcija. Mažos aprėpties korupcija pasireiškia tada, kai paperkančiajam aktualios problemos sprendimas korupciniu keliu priklauso tik nuo vieno ar kelių korumpuotų asmenų. Jei tam tikros problemos sprendimas pasitelkiant korupciją yra visos organizacijos būdingas bruožas, o į korupcinio sprendimo priėmimą įtraukiamos kelios organizacijos grandys (pvz., kelių departamentų, skyrių darbuotojai), tai tokia korupcija vadintina sisteminė. Pagal organizacijos grandžių pavaldumą skiriama horizontalioji ir vertikalioji korupcija. Horizontalioji pasireiškia tada, kai paperkančiajam svarbus klausimas (leidimas, licencija, nutarimas) korupciniu būdu sprendžiamas keliuose lygiagrečiuose, vienas kitam nepavaldžiuose organizacijos skyriuose. Vertikalioji korupcija pasireiškia tada, kai korupcinių veikų grandinė sujungia skirtingose hierarchiniuose lygmenyse esančius asmenis. Praktika rodo, kad horizontalioji korupcija galutinėje grandyje dažnai pereina į vertikaliją, o vertikalioji – praktiškai neįgyvendinama be horizontalių grandžių pagalbos.

Literatūra

- Čičinskas, J. (2009). *Lietuvos ūkis kelyje į rytdieną. Ekonominės politikos komentarai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Gavelis, V. (2008). Tarptautinės korupcijos ekonominiai aspektai. *International Business Development: Globalization, Opportunities, Challenges. International Scientific Conference 15–16 of May 2008* (p. 185–192). Vilnius.
- Heidenheimer, A. J., Johnston, M., (2002). *Political corruption*. Third ed., 141–154.
- Kapočiūtė, E. Ar daug norinčių išsinuomoti ežerą? (2008-09-30). *Lietuvos žinios* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-09-05]. Prieiga internete: <http://www.edomus.lt/?act=article.view&article_id=3619>.
- Miller, S., Roberts, P., Spence, E. (2005). Corruption. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-09-05]. Prieiga internete: <<http://www.google.lt/search?hl=lt&q=miller+seumas+corruption&start=208sa=N>>.
- Mungiu-Pippidi, A. (2006). Corruption: Diagnosis and Treatment. *Journal of Democracy* [interaktyvus], Vol. 17, No. 3. [žiūrėta 2009-09-08]. Prieiga internete: <<http://www.journalofdemocracy.org/articles/gratis/Mungiu-Pippidi-17-3pdf>>.
- Palidaskaitė, J. (2005). Korupcijos ir atsakomybės problema viešojo administravimo sistemoje. *Viešojo politika ir administravimas*, 13, 28
- Rose-Ackerman, S. (2001). *Korupcija ir valdžia: priežastys, padariniai ir reforma*. Vilnius: Vaga.

9. Syed Hussein Alatas, S. H. (1986). The problem of corruption, Singapore Guck Cheng, p. 25. Cit.: Антикоррупционная (2004).
10. Vaitiekus, S. (2002). *Korupcijos prevencijos sistema Lietuvoje: organizacijos ir veiksmų apžvalga* (p. 16–19). Vilnius.
11. Алауханов, Е. (2008) Понятие коррупции, виды и формы, ее проявления. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-09-05]. Prieiga internete: <<http://www.alpravo.ru/library/doc4204p/intrum6815/>>.
12. Антикоррупционная политика (2004). Под ред. Г. А. Сагарова (с. 76–88). Москва: Фонд ИНДЕМ.
13. Чавдарова, Т. Коррупция в посткоммунистической Болгарии. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-09-05]. Prieiga internete: <<http://82.179.218:37:8100/db/msg/214033/003...Chavdarova1.pdf.html>>.

Gavelis, V.

Classification of Corruption in Context of Economic Relations

Summary

The article analyses classification of corrupt acts in the context of economic relations. The author reveals the purpose of such a classification as well as differences between the categories of sort and form of corruption. Taking into account the influence that processes of economic demand and supply exert on emergence of corrupt relationships the author distinguishes corruption determined by supply and corruption determined by demand. The corruption determined by demand emerges when public services (health protection, kindergartens) in a country are inadequate and the state regulates market of deficient services and goods (licences, quotas, permits). Subjects of corruption determined by supply are companies and state officials supplying corrupt services to the former. By the corrupt transactions of this sort companies seek to minimize costs of making of production units and therefore to change conditions for their business essentially. This is possible to attain when legislature (government) passes legal norms that are useful for certain companies only.

Criterion of the value of corrupt transaction allows classification of the latter into small-scale and large-scale transactions. Demand-determined corrupt transactions are divided into adaptation-centred and dividend-centred corrupt transactions. The former manifest in spheres where it is necessary for an individual or a company to adapt to certain circumstances in order to gain comparatively inexpensive services (services of a doctor, services of a municipal official). The dividend-centred corruption manifests in cases when an individual (a company) seeks to dispose of services that are useless by their outcomes that are regulated by law and imposed by force (for example fines imposed by a policeman or a tax inspection).

The author divides large-scale supply-determined

corruption into administrative corruption and political corruption. The former manifests in cases when the official negotiating a transaction with the briber invokes administrative, material and financial resources of the institution that he/she represents only. In these cases interference of the hierarchically above-standing organizations or legislature is unnecessary. Political corruption determined by supply manifests in participation of political layers in corrupt transactions. Transactions of this kind can be implemented completely only after political approval is received or after special changes of legal norms have been passed.

According to range of corrupt relations in organizations narrow-range and systematic corruption are distinguished. Narrow-range corruption manifests in cases when the solution of a problem that is important to the briber depends on one or a few corrupt persons only. Political corruption manifests in cases where solution of a certain problem in corrupt ways is a feature of the whole organization and different layers of organization (for example, separate departments) that take part in the process. According to subordination of layers of organization horizontal and vertical corruption are distinguished. Horizontal corruption manifests when an important question (permit, licence, regulation) is being solved in a corrupt way in different parallel and unsubordinated departments of organization. Vertical corruption manifests in cases when a chain of corrupt acts unites persons standing on different steps of hierarchy. The practice reveals that horizontal corruption in the last segment of a chain often turns to a vertical one while vertical corruption is practically impossible without support of horizontal segments of the chain.

Keywords: corruption, corruption determined by demand, corruption determined by supply.

Straipsnis recenzuotas.

Straipsnis gautas 2009 m. spalio mėn.; straipsnis priimtas 2010 m. kovo mėn.

The article has been reviewed.

Received in October, 2009; accepted in March, 2010.